

מגמות בהתעצמות הצבאית במזרח התיכון

יפתח שפיר

הזעזועים שהתרחשו במזרח התיכון מאז דצמבר 2010 התמקדו בזירות הפנימיות, ולא בסכסוכים בין מדינות. משום כך לא נרשם, לפי שעה, שינוי מהותי במאזן הכוחות הבין-מדינתי באזור כתוצאה ישירה של הזעזועים – גם אם בכמה מקרים נרשמה מעורבות גוברת של מדינות במתרחש במדינות אחרות. אף על פי כן, במהלכן של התנגשויות שפרצו בין מתקוממים לבין הצבאות בכמה מדינות החל תהליך של התפוררות הצבא. צבאותיהן של לוב ושל תימן נחלקו בין נאמני המשטרים לבין אלה שהצטרפו למורדים. צבא סוריה לא התפורר, אך התקבלו דיווחים על עריקות של אנשי צבא ובכללם קצינים, שסירבו לקחת חלק בדיכוי ההתקוממות. אולם להוציא מקרים אלה, שמרו צבאותיהן של מדינות ערב על מסגרותיהן.

אומנם, הזעזועים החברתיים-פוליטיים עשויים לחולל שינויים פוליטיים גם במדינות שלפי שעה נשמרה בהן היציבות. ייתכן שמשטרים, וותיקים וחדשים כאחד, יידרשו להיערכות כלכלית מחודשת במאמץ להרגיע מחאה עממית בפועל ובכוח. אי לכך, לא מן הנמנע שרפורמות כלכליות שינקטו יבואו לידי ביטוי בשנים הבאות גם בצמצום האמצעים העומדים לרשות חלק מן המדינות לצרכי רכש צבאי. עם זאת, לאור המתיחויות וקונפליקטים הנמשכים באזור, אפשר לצפות כי צבאות האזור ישאפו לדבוק במגמות ההתעצמות המאפיינות אותם בשנים האחרונות.

אירועים מרכזיים באזור והשפעתם על הכוחות המזוינים

מצרים: הצבא המצרי מילא תפקיד חשוב במהלך התסיסה האזרחית שפרצה בינואר 2011 והסתיימה בהפלתו של הנשיא חוסני מובארכ מהשלטון. מערכת הקשרים בין הצבא לבין הממסד הפוליטי הסבירה את העניין שגילה הצבא בשמירה על יסודותיו של הסדר הקיים, על אף התמיכה בסילוקו של מובארכ מהנשיאות. במהלך ההפגנות

ההמוניות שהתרחשו בערי מצרים בחודשים דצמבר 2010 וינואר-פברואר 2011, פעל הצבא להרגעת המתחים ונמנע ככל האפשר מאלימות. בסופו של דבר סייע הצבא לתנועה העממית להפיל את מובארכ מהשלטון – אף על פי שגם למובארכ עצמו יש רקע צבאי. הצבא, שלא ספג כל נזק מהזעזוע הפוליטי שפקד את מצרים, מרכז באמצעות המועצה הצבאית העליונה וממשלת המעבר שמונתה על ידו את ענייני המדינה, עד קיום בחירות ובחירתה של הנהגה אזרחית חדשה, נראה כי המועצה עצמה אינה שואפת לבסס במצרים דיקטטורה צבאית.

לוב: באמצע פברואר 2011 פרצה בלוב התקוממות אזרחית, בהשראת הזעזועים שפקדו את טוניסיה ומצרים. כוחות הביטחון הלוביים הגיבו בתקיפות והאירועים הסלימו במהירות. מאחר שהכוחות הנאמנים למשטרו של קדאפי הפעילו תחמושת חיה נגד המפגינים, הפכה התסיסה למרידה בהיקף מלא. מורדים במזרחה של המדינה הסתערו על מתקנים צבאיים ותפסו כלי נשק. מוקדי תסיסה נוספים פרצו באזורים השבטיים בהרים מול החוף המערבי של לוב, סמוך לגבול עם טוניסיה. המורדים הקימו במחוזות המזרחיים של לוב את "המועצה הלאומית הארעית" (TNC), שזכתה להכרה של כמה ממשלות זרות כמייצגת לגיטימית של העם הלובי. כמה מפקדים צבאיים הצטרפו על יחידותיהם אל המורדים, וכך עלה בידי הכוחות המתקוממים להתקדם מערבה דרך מרכזה של המדינה. עם זאת, הצבא הסדיר נותר ברובו נאמן לקדאפי, ואף הצליח לכבוש מחדש כמה ערים שהיו בשליטת המורדים ולהתקדם לעבר בנגאזי. הוא עשה זאת תוך הפעלת כלי נשק שונים, כולל ארטילריה, וכן התקפות אוויריות נגד המורדים, אפילו באזורים מאוכלסים.

ב-17 במארס 2011 התקבלה במועצת הביטחון של האו"ם החלטה מס' 1973, שכפתה סגר אווירי על לוב, בין היתר במטרה להגן על האוכלוסייה האזרחית מפני התקפות הצבא, ואישרה שימוש בכוח לאכיפתו. ב-19 במארס החלו התקפות אוויריות של כוחות הקואליציה ("מבצע מגן מאוחד" – Operation Unified Protector), שיעדיהן היו מערכות הגנה אווירית, בסיסי חיל אוויר לוביים, וכן מערכות פיקוד ושליטה ומתקנים לוגיסטיים. ב-31 במארס קיבלו כוחות נאט"ו את הפיקוד על המבצעים הצבאיים בלוב. ב-1 ביוני הודיעה נאט"ו כי בכוונתה להרחיב את המבצע לתשעים ימים נוספים. ההתערבות הזרה בלוב לא כללה כוחות קרקעיים, אבל הסיוע למורדים כלל הצבת יועצים צבאיים צרפתים ואיטלקים, שעסקו בעיקר באימון ובארגון הלוגיסטיקה של המורדים ומערכות הפיקוד והשליטה שלהם. הכוחות הנאמנים ל"מועצה הלאומית הארעית" מצוידים בעיקר בנשק קל, וכן גם בכמה מטולי רקטות

חד ורב־קניים, חלקם מאולתרים. אף על פי שאמברגו הנשק על לוב עודנו בתוקף, חלק מחברות נאט"ו ומדינות ערביות החלו לספק נשק למורדים. עם זאת, הם מאופיינים בחוסר ארגון ומשמעת, וגם רמת האימונים שלהם לוקה בחסר. ההתקפות האוויריות שבוצעו על ידי כוחות נאט"ו כללו אלפי גיחות אוויריות. התקפות אלה, ובפרט גיחות התקיפה, הסבו נזקים כבדים לצבא הלובי. קרוב לוודאי שרוב חיל האוויר הלובי הושמד, וכן הושמד חלק גדול ממערכות ההגנה האווירית. גם התשתית הצבאית הקבועה ניזוקה קשות. ההתקפות אפשרו למורדים לעמוד בפני כוחותיו של קדאפי ולהכריע את המערכה הצבאית. יחד עם זאת עתידה הפוליטי – וממילא גם הצבאי – אינו ברור (נכון לתחילת ספטמבר 2011)

סוריה: בראשית פברואר 2011 החלו הפגנות מצומצמות בכמה מערי סוריה. שלב זה של ההתקוממות נמשך עד ה־18 במארס, אז נתקלו מפגינים בעיר דרעא שבדרום סוריה באש של כוחות הביטחון. הלוויות ההרוגים, שהתקיימו ביום שלמחרת, הפכו להפגנות המוניות נגד משטרו של בשאר אל־אסד. מאז פרצו הפגנות בערים רבות בכל רחבי סוריה, והמשטר הגיב בפעולות דיכוי קשות ואלימות. מאז יוני 2011 נמצאו כמה ערים בסוריה תחת מצור צבאי.

המשטר הסורי הפעיל נגד המתקוממים בעיקר את כוחות ביטחון הפנים שלו, ובמקרים מסוימים גם יחידות צבא – על פי רוב את משמר הרפובליקה הסורי – ואת הדיוויזיה הרביעית בפיקודו של מאהר אל־אסד, אחיו הצעיר של הנשיא. יחידות אלו מאוישות בעיקר על ידי עלווים, העדה עליה מבוסס המשטר. נרשמו כמה מקרים של עריקה מהצבא, ואף התקבלו דיווחים על הריגתם של קצינים שסירבו לפתוח באש נגד אזרחים. עם זאת, עד כמה שניתן לקבוע מהמידע המוגבל על הנעשה בסוריה, הצבא לא הושפע בצורה משמעותית מהידרדרות המצב הפנימי במדינה.

איתנותו של הצבא, המסתמך בעיקר על המיעוט העלווי שאליו משתייכת משפחת אסד, מסבירה את יכולתו של המשטר להחזיק מעמד במשך חודשים ארוכים לנוכח ההתקוממות. שאלה מרכזית היא עד מתי יצליח המשטר לנתק מהמתרחש ברחבי המדינה את מרבית הצבא, המבוסס על מגויסים מהרוב הסוני, וכך להבטיח את אי־מעורבותו.

תימן: באותה העת שבה פרצו התקוממויות בלוב ובסוריה, חוותה גם תימן תסיסה אזרחית. אף שההפגנות הראשונות במדינה התנהלו בשקט, במהלך החודשים הבאים, לאחר שמפלגות האופוזיציה תבעו את סילוקו מהשלטון של הנשיא עלי צאלח, הסלימה האלימות בין המפגינים לבין כוחות הצבא, ניסיונות התיווך של "מועצת שיתוף הפעולה

של מדינות המפרץ" (GCC) לא צלחו. בד בבד, ניכר כי חל כרסום בבסיס הכוח של הנשיא צאלח. נרשמו מקרים של עריקת גנרלים מהצבא, וכן שבטים שהיו נאמנים למשטר חזרו בהם מתמיכתם בו.

כוחות הצבא בתימן נחלקים בין הכוחות שעדיין שומרים אמונים למשפחתו של צאלח לבין הכוחות התומכים באופוזיציה. את התסיסה האזרחית בתימן יש להבין גם על רקע החברה התימנית המפוצלת, הנחלקת בין הצפון לדרום (עד שנת 1990 היו הצפון והדרום שתי מדינות נפרדות) ובין מוסלמים סונים למוסלמים זיידים, כאשר כל עדה בנויה על שבטים מתחרים, הנחלקים בתורם לחמולות מתחרות. אפשר שהמשך היחלשותו של השלטון המרכזי בתימן יביא לחלוקתה החוזרת של המדינה לצפון תימן ולדרום תימן. אפשרות אחרת היא התפוררות מוחלטת והתפתחות אנארכיה. על רקע ההתקוממות, נרשמה חתירתם של אל-קאעדה ושל מיליציות מתבדלות אחרות להשתלטות על אזורים שונים במדינה.

המפרץ הפרסי: הסכסוך הפנימי שפרץ במדינות ערביות שונות פסח על רוב מדינות המפרץ הפרסי. בד בבד, הדאגה והחשש שאחזו במשטרים במדינות אלו הביאו לניסיון מצד חלקן למלא תפקיד בהרגעת האירועים, מחשש שיגלשו לשטחיהן. כאשר החלה התקוממות עממית בבחריין, שאיימה על המשטר ועימתה את משפחת המלוכה הסונית עם הרוב השיעי, היא נתפסה כאיום חמור על משטרים אחרים מקרב המונרכיות של המפרץ, במיוחד משום שנראתה כמרידה בחסות איראנית. כפועל יוצא מכך, מדינות המפרץ, ובפרט ערב הסעודית, שלחו, לבקשתה של ממשלת בחריין, כוחות צבא שנועדו לסייע למשפחת המלוכה הבחריינית לדכא את המרידה.

התפתחות מעניינת נוספת התרחשה כאשר הן קטר והן איחוד האמירויות הערביות החליטו לקבל על עצמן תפקיד פעיל במאמץ הבינלאומי בלוב. שתי המדינות שלחו מטוסי קרב לאיטליה והצטרפו למבצע של נאט"ו שנועד לאכוף את הסגר האווירי על לוב. צעד זה עלה בקנה אחד עם נכונותן של שתי המדינות לקבל על עצמן תפקיד בנושאים בעלי חשיבות עולמית, בפרופיל גבוה מהמצופה ביחס לגודלן ולמיקומן.

התפתחויות מרכזיות בהתעצמות הצבאית באזור

רכש אמצעי לחימה הוא תהליך איטי. על כן, מגמות שאפיינו את רכישות הנשק על ידי מדינות במזרח התיכון, אשר פורטו בפרסומים השנתיים הקודמים של המכון למחקרי ביטחון לאומי, עדיין תקפות. מגמות אלו כוללות רכישה של מערכות הנשק

המתקדמות והמתוחכמות ביותר, בעיקר על ידי מדינות הנפט העשירות; מאמץ לפתח תעשיות צבאיות מקומיות; וצמצום בעלויות באמצעות השבחת מערכות נשק ישנות במקום רכישתן של מערכות חדשות.

המדינות בעלות אמצעים כספיים מוגבלים, שאינן מקבלות סיוע ביטחוני מארצות הברית, אינן יכולות להתחרות בשוק מערכות הנשק המתקדמות. הן מאמצות, כתחליף, דוקטרינות לחימה אסימטריות, המאפשרות להן לאזן את היתרונות הטכנולוגיים של יריבותיהן. לצורך זה הן מסתמכות על שיטות פעולה של גרילה וטרור מצד אחד, ועל השגת יכולת אסטרטגית באמצעות רכישתם של טילים בליסטיים, רקטות ארטילריות ונשק להשמדת המוניס מצד שני. שחקנים לא-מדינתיים, כמו חזבאללה וחמאס, ממשיכים לפתח כוחות צבאיים סדירים למחצה, עם מלאי גדול של רקטות ארטילריה, וכן אמצעי לחימה נגד טנקים ונגד מטוסים.

ארצות הברית נותרה ספקית הנשק העיקרית לאזור. רוסיה מצדה נוקטת מאמצים להרחיב את נתח השוק שלה באזור, אך עד כה בהצלחה מוגבלת. שחקנים חשובים נוספים הם מדינות האיחוד האירופי, בפרט צרפת ובריטניה.

תעשיות צבאיות מקומיות ממלאות תפקיד חשוב בכמה מדינות באזור. ישראל ותורכיה הן בעלות התעשיות הצבאיות המתקדמות ביותר, ואיחוד האמירויות הערביות משקיע משאבים רבים להקמת תעשייה צבאית משלו. גם איראן שואפת להיות עצמאית ככל האפשר בייצור נשק, אף שהיכולת הממשית של התעשייה שלה קטנה בהרבה מזו שהיא מצהירה עליה רשמית.

להלן סיכום של ההתפתחויות החשובות ביותר בתחום ההתעצמות הצבאית בכמה ממדינות האזור (לפי סדר א"ב).

איחוד האמירויות הערביות

צבא איחוד האמירויות הערביות נמנה עם צבאות האזור שרשמו את ההתעצמות המשמעותית ביותר בתקופה האחרונה. איחוד האמירויות הערביות, כמו מדינות אחרות במפרץ הפרסי, מעדיף לגוון את מקורות הנשק שלו ורוכש נשק בעיקר מארצות הברית ומצרפת.

איחוד האמירויות הערביות תגבר את חיל האוויר שלו ב-63 מטוסי "מיראז'" מדגם 2000-9 מתוצרת צרפת ובשמונים מטוסי F-16E/F – דגם שפותח במיוחד עבורו. האיחוד ממשיך לרכוש ציוד בעבור חיל האוויר, חיל הים וכוחות ההגנה האווירית שלו. כחלק מתהליך ההצטיידות, חתם איחוד האמירויות על עסקה להשבחת שלושים מסוקי "אפאצ'י" מדגם AH-64D ולרכישתם של שלושה מטוסי תדלוק מדגם "איירבוס"

A330. לאחרונה הזמין איחוד האמירויות 12 מטוסי תובלה טקטיים מדגם C-130J ושישה מטוסי תובלה אסטרטגיים מדגם "גלובמאסטר" C-17. פרויקט כלי השיט הקרביים "בינונה" נמצא על הפרק כבר כמה שנים. ספינות קרב אלו תוכננו בצרפת, והראשונה שבהן נבנית בימים אלה במספנות CMN בעיר שרבורג. שאר הספינות מיוצרות באבו דאבי על ידי מספנות ADSB. למרות התכנון הצרפתי והייצור המקומי, חלק מן החימוש יהיה למעשה אמריקאי. כך, למשל, הזמין איחוד האמירויות טילי RAM מחברת "רייטאון" כדי להגן על ספינותיו מפני טילי שיוט. איחוד האמירויות משקיע רבות במערכות הגנה אווירית ובמערכות הגנה מפני טילים בליסטיים, ואלו יסופקו לו בשנים הקרובות במסגרת עסקאות שונות, בסכום המוערך בתשעה מיליארד דולר. האיחוד היה אמור לקבל מערכות הגנה אווירית קצרות טווח Pantsyr S-1 מתוצרת רוסיה, אשר פותחו בהזמנתו ובמימונו. כן תכלול ההשקעה בטווח הקצר השבחות של סוללות "פטריוט", הנמצאות ברשות האיחוד זה מכבר, ואת רכישתם של מיירטי PAC-3 (ליירוט טילים בליסטיים) עבור סוללות אלו. בטווח הארוך יותר צפוי איחוד האמירויות לרכוש מארצות הברית מערכות הגנה נגד טילים בליסטיים מסוג THAAD. שווי עסקה זאת מוערך בכשבעה מיליארד דולר.

איראן

איראן נמצאת בעיצומו של תהליך ארוך לחימוש מחדש של צבאה, הגם שהיא סובלת ממחסור בספקי נשק אמינים בגלל סנקציות מועצת הביטחון שהוטלו עליה. התקוות למימוש עסקת נשק גדולה עם רוסיה נגוזו לאחר שבעקבות הסנקציות שהטילה מועצת הביטחון של האו"ם על איראן, רוסיה סירבה באופן רשמי לספק לה מערכות הגנה אווירית מסוג S-300 שהוזמנו (ושולמו) על ידה.

על רקע זה, ממשיכה איראן להתחמש בנשק מייצור מקומי, בעיקר טילים ורקטות. התקדמות נרשמה בתחום הטילים הבליסטיים ארוכי הטווח בשני כיוונים שונים: על בסיס הטכנולוגיה של טילים מבוססי דלק נוזלי, דוגמת "שהאב 3", פותח משגר הלוויינים "סאפיר-אי-אומיד" – טיל דו-שלבי ששילח לחלל את לוויין המחקר והתקשורת "אומיד" בחודש פברואר 2009 ואת תא המחקר "קבושגר". כן פותחו משגר הלוויינים הכבד "סימורג" – שהוצג לציבור בעבר, אם כי עדיין לא הגיע לשלב הניסוי, ומערכת טילי קרקע-קרקע בשם "קיאם 1" – שנוסתה בחודש אוגוסט 2010 ונועדה ככל הנראה לבדוק מערכות הנחייה ושליטה חדשות. כיוון נוסף שבו פועלת איראן הוא פיתוח טיל קרקע-קרקע דו-שלבי המבוסס על דלק מוצק, ואמור להשיג טווח של עד אלפיים קילומטרים. טיל זה, הידוע גם בשמות "ע'אדר", "סג'יל" ו"עשורא",

נוסה לראשונה בנובמבר 2007 ושוב בחודשים מאי ודצמבר 2009 (ייתכן שנוסה שוב בראשית 2011) והוא עשוי להיות מבצעי בתוך שנים אחדות. הערכת יכולות המחקר והפיתוח של איראן, וכן יכולות הייצור האמיתיות שלה בתחומים אחרים, היא משימה מסובכת. התקשורת האיראנית מדווחת ללא הפסק על פיתוחם של אמצעי לחימה חדשניים – טנקים, נושאי כוחות משוריינים, מטוסי קרב, מסוקים, טילים מסוגים שונים (ים-ים, אוויר-אוויר, אוויר-קרקע, קרקע-אוויר) ועוד, אך קשה להבחין בין תעמולה לבין התקדמות אמיתית. לדוגמה, רק לאחרונה דיווחה התקשורת האיראנית על חימוש מונחה מדויק עבור מטוסים ומסוקי קרב, על מערכות הגנה אווירית חדשות, על גרסאות חדשות של סוללות להגנת חופים, וכן על בניית משחתת חדשה ומיני צוללות. נראה כי איראן אינה מסוגלת לייצר את כל הסוגים והדגמים של אמצעי הלחימה שהיא מתיימרת לייצר בכמויות גדולות. איראן מסוגלת לייצר כמה דגמים של רקטות ארטילריה, וכנראה גם טילים נגד טנקים וטילי ים-ים (המבוססים על טכנולוגיות רוסיות וסיניות). עם זאת, אין כל עדות לכך שאיראן מייצרת מטוסי קרב בעלי יכולות של ממש להתמודדות בשדה הקרב המודרני, אף על פי שהיא מכריזה על עצמה כבעלת יכולת זו.

אלג'יריה

אלג'יריה נמצאת בעיצומה של התעצמות צבאית מסיבית. במוקד התעצמות זו עסקת נשק גדולה (בשווי של כשמונה מיליארד דולר בקירוב) עם רוסיה. כחלק מן העסקה קיבלה אלג'יריה 180 טנקים מדגם T-90 ו-28 מטוסי קרב מדגם Su-30MKA. המשלוחים הראשונים של מטוסים אלה הגיעו בשנת 2007, והם כבר מבצעים. לאחרונה חתמה אלג'יריה על חוזה לרכישת מטוסים נוספים מדגם Su-30. במסגרת זו היא קיבלה שני מטוסי תדלוק מדגם Il-78, וחיל האוויר שלה קיבל מערכות הגנה אווירית ניידות מסוג "טונגוסקה" ו"פנטסיר", אם כי מערכות הגנה אווירית כבדות, דוגמת S-300 PMU-2, לא סופקו לה.

בנוסף לעסקה עם רוסיה, חתמה אלג'יריה על עסקה גדולה לרכישתם של כשלושים מסוקים רב-תכליתיים מסוגים שונים מאיטליה. עסקה זו מצטרפת לעסקה קודמת של עשרה מסוקים שכבר סופקו על ידי איטליה.

חיל הים האלג'ירי קיבל מרוסיה שתי צוללות מדגם 636, אך כוונותיו לרכוש ארבע פריגטות טרם הגיעו לשלב החתימה. המגעים לביצוע עסקה זו מתנהלים עדיין עם כמה ספקים אפשריים – מצרפת, מגרמניה, מאיטליה ומבריטניה. בד בבד, החלה אלג'יריה לקלוט משלוחים של ספינות סיור קטנות מדגם FPB-98 מצרפת.

התפתחות חשובה נוספת הייתה שיגורו של הלוויין הראשון של אלג'יריה – ALSat-2A – שהוא בעל כמה יכולות צבאיות. על גבי לוויין זה מותקנת מצלמה מולטי ספקטרלית (צבעונית) ברזולוציה של 2.5 מטר, המיוצרת על ידי EADS Astrium. לוויין שני נמצא בשלבי בנייה באלג'יריה.

ישראל

צה"ל מתעצם על פי תוכניות רב-שנתיות. ההתעצמות מבוססת במידה רבה על הסיוע הכספי השנתי של ארצות הברית שהוא קבוע בגודלו ולכן אין בתהליך שינויים בלתי צפויים רבים. לפיכך, ישראל גם מושפעת פחות ממדינות אחרות משינויים במצב הכלכלי העולמי או המקומי. היקף הסיוע שמקבלת מדינת ישראל מארצות הברית לשנת 2011 הוא שלושה מיליארד דולר. סכום זה מיועד כמעט בשלמותו להתעצמות צבאית. בנוסף לכך מקבלת ישראל 440 מיליון דולר לתוכניות שונות להגנה מפני טילים בליסטיים, כמו תוכניות "חץ 3", "קלע דוד" ו"כיפת ברזל". בהתאם להסכם שהושג עם ארצות הברית בחודש אוגוסט 2007, סיוע זה צפוי לגדול בהדרגה, ויסתכם בעשור המסתיים בשנת 2018 בשלושים מיליארד דולר.

לאחר מלחמת לבנון השנייה (2006) השקיע צה"ל משאבים כספיים ניכרים בהצטיידות מחודשת להשלמת מלאי החימוש, ובעיקר לרכישת כמויות גדולות של סוגי תחמושת מודרניים לחיל האוויר, כגון פצצות בקוטר נמוך (GBU-39) ופצצות מסוג JDAM מונחות GPS. בכל הנוגע לעסקות נשק גדולות חדשות, ישראל הודיעה על כוונתה לצייד בעשור הקרוב את חיל האוויר שלה במטוסים מדגם F-35. עסקה זו נייצבת לעת עתה בפני מכשולים רבים, הנובעים מכך שתוכנית ה-F-35 כשלעצמה סובלת מעיכובים רבים. ככל שהעיכובים הולכים ומצטברים, המחיר ליחידה עולה, והוא נאמד כבר ביותר מ-130 מיליון דולר. לאחרונה נמסר על עיכובים צפויים נוספים, שיגרמו לדחיית מועד האספקה של מטוסי F-35 לשנת 2018. בעיות נוספות המקשות על מימושה של העסקה הן תביעותיה של ישראל לקבל גישה לקודי התוכנה של המטוס, וכן בקשתה להתקין בו מערכות מתוצרתה – דרישות שלא אושרו על ידי הרשויות האמריקאיות. כן ביקש חיל האוויר לרכוש שלושה מטוסי תובלה מתקדמים מדגם C-130J, מתוך כוונה לרכוש בסופו של דבר עד תשעה מטוסים מסוג זה, שמחירם מוערך בכ-1.9 מיליארד דולר. חיל האוויר גם מחליף את מטוסי ההדרכה שבבעלותו, מסוג "צוקית", המשמשים אותו כבר יותר מחמישים שנה, במטוס Beechcraft T-6 Texan II האמריקאי, שזכה בצה"ל לשם "עפרוני".

חיל הים של ישראל הזמין שתי צוללות נוספות מדגם "דולפין", המיוצרות בגרמניה, והוא מנהל עדיין משא ומתן לרכישתה של צוללת שלישית, שתהיה השישית מסוג זה בידי ישראל.

ישראל מבססת את חימושה מחדש בתחומים רבים על מאמצי הפיתוח והייצור המקומיים. לאחרונה היא שמה דגש על פיתוח וייצור של מערכות הגנה פעילה נגד טילים בליסטיים ומערכות הגנה נגד רקטות. ישראל החליטה לרכוש סוללות "חץ" נוספות, מלבד שתי הסוללות המבצעיות שכבר נמצאות בסדר הכוחות שלה, ופרויקט ה"חץ" כולו עובר תהליך של השבחה שנועד להשיג הצלחה רבה יותר בהתמודדות עם איום הטילים ארוכי הטווח מאיראן. ישראל משקיעה בשתי מערכות הגנה פעילה נוספות: מערכת "קלע דוד", ליירוט רקטות וטילים בליסטיים בעלי טווח בינוני שבין ארבעים למאתיים ק"מ (בייחוד רקטות כבדות מן הסוג ששוגר מלבנון בשנת 2006); ומערכת "כיפת ברזל", שנועדה ליירט רקטות וטילים קצרי טווח, כגון "קסאם" ו"גראד", ששוגרו במערכות האחרונות לעבר מדינת ישראל הן מרצועת עזה והן מלבנון. שלב הפיתוח של מערכת ההגנה "קלע דוד" אמור להסתיים בשנת 2012, ומערכת ההגנה "כיפת ברזל" כבר מבצעת ונחלה הצלחה ביירוטים שבצעה עד אוגוסט 2011. מדינת ישראל היא עדיין המובילה באזור בנכסי חלל, עם "אופק 9" ולוויין המודיעין "טכסאר" ששוגרו לחלל, וכן לוויין התקשורת "עמוס 3". ההכנות לשיגור לוויין ביון מתקדם ולווייני תקשורת נוספים ("עמוס 4, 5 ו-6) כבר החלו.

לישראל אין כמעט תחרות רצינית באזור בזירת כלי הטיס הבלתי מאוישים. חיל האוויר הישראלי הכניס לשימוש לאחרונה את דגמי המל"ט החדשים, בעלי יכולת השקייה הארוכה – Heron – ו-Heron-TP (המכונים בצה"ל "שובל" ו"איתן", בהתאמה). הם מסוגלים לשהות באוויר פרקי זמן ממושכים, ותוכננו לביצוע משימות ארוכות – ארבעים שעות או יותר – בהן הם יבצעו בעיקר משימות סיור ואיסוף מודיעין. לצד כלי הטיס הבלתי מאוישים הגדולים יותר, הצטיידו יחידות צה"ל במזל"טים מסוג "סקיילארק" מתוצרת "אלביט". מדובר במערכות קטנות, שקטות ונוחות לתפעול, הנישאות על גבו של הלוחם ביחידות קרביות, למטרות איסוף מודיעין "מעבר לגבעה", במרחקים קצרים של עד עשרה ק"מ. לאחרונה נבחר הדגם Skylark I LE, המתאפיין ביכולת שהייה גבוהה יותר, כדגם שיצוידו בו יחידות נוספות.

ישראל גם הרחיבה את הרכש של מערכות נשק מתוצרת עצמית בעבור כוחות היבשה. אחד הלקחים ממלחמת לבנון השנייה הביא את צה"ל להצטייד בנגמ"ש הממוגן היטב – ה"נמ"ר" – המבוסס על גוף טנק ה"מרכבה". הן טנק ה"מרכבה" סימן 4 והן נגמ"ש ה"נמ"ר" מצוידים במערכות הגנה אקטיביות. מערכת ההגנה האקטיבית

נגד טילים "מעיל רוח" (Trophy), המותקנת על טנק "מרכבה" סימן 4, כבר רשמה הצלחה ביירוט הראשון שלה.

מצרים

כמו ישראל, גם מצרים נהנית מסיוע ביטחוני קבוע מארצות הברית – בסכום של כ-1.3 מיליארד דולר לשנה. הסכם שנחתם בין המדינות בשנת 2007 מבטיח למצרים את המשך הסיוע הזה עד שנת 2018 לכל הפחות, והוא מאפשר לה לרכוש נשק מארצות הברית בלי תלות בעלותו הכלכלית. סביר להניח כי המשטר החדש במצרים יעשה מאמץ לשמור על הסיוע הזה, וכי כתוצאה מכך לא יחולו שינויים פתאומיים בתוכניות החימוש שלה.

מצרים, שכבר מחזיקה בצי מטוסים משמעותי הכולל 217 מטוסים מדגם F-16, הזמינה עשרים מטוסי קרב רב-תכליתיים נוספים, בשווי של כ-3.2 מיליארד דולר. פרט לעסקה זו, הסכמי הרכש העיקריים של מצרים כללו בשנים האחרונות מסוקי תקיפה "אפאצ'י" AH-64D (אם כי טרם אושרה רכישת מערכת המכ"ם "לונגבו" עבור מסוקים אלה), וטנקים נוספים מדגם M1A1. טנקים אלה נרכשים בחלקים ומורכבים במצרים. מאז הוחל ברכישתם, הרכיבה התעשייה הצבאית המצרית 880 טנקים, והעסקה האחרונה, המתממשת בימים אלה, כוללת 125 טנקים נוספים.

לחיל הים המצרי הזמנה תלויה ועומדת לרכישת ארבע ספינות טילים מהירות מארצות הברית, שהראשונה שבהן אמורה להיות מסופקת באמצע שנת 2012. מצרים רוכשת נשק גם ממקורות אחרים, וזאת במסגרת מגבלות התקציב שלה. היא מצויה כעת במשא ומתן עם גרמניה על רכישתן של צוללות מדגם 214 (דגם הדומה מאד לצוללות "דולפין" הישראליות), ושומרת על קשריה הצבאיים עם רוסיה ועם מדינות נוספות בברית המועצות לשעבר, הן לצורך השבחת הנשק המתיישן שלה מהעידן הסובייטי (כמו ההשבחה של נגמ"שים באוקראינה) והן לרכישת מערכות נשק חדשות, כמו רכישתה זה לא מכבר של מערכת הגנה אווירית להגנת נקודה מדגם "סטרלץ" מרוסיה.

מרוקו

מרוקו היא מדינה נוספת באזור העוברת תהליך של התעצמות צבאית משמעותית בשנים האחרונות. לאחר תחרות ארוכה וסוערת בין ספקים שונים, החליט חיל האוויר של מרוקו לרכוש 24 מטוסי קרב רב-תכליתיים מסוג F-16. המטוסים כנראה כבר סופקו. כמו כן, רכש חיל האוויר של מרוקו 24 מטוסי הדרכה מדגם II T-6A Texan (12 מהם כבר סופקו), וכן ארבעה מטוסי תובלה מדגם C-27J.

חיל הים של מרוקו הפך ללקוח הייצוא הראשון של פריגטות FREMM החדשות מתוצרת צרפת, לאחר שחתם על עסקה לרכישת פריגטה מדגם זה.

עיראק

תהליך בנייתו מחדש של צבא עיראק נמשך זמן רב יותר מכפי שצפו תחילה, והוא מלווה בסדרה של בעיות – גיוס כוח האדם המתאים, תופעות של שוחד ושחיתות בעסקות נשק מפוקפקות, ועוד. בכל הנוגע לפעילות הרכש, עסוק צבא עיראק בעיקר בהצטיידות בסיסית. מקורותיה של עיראק לרכישת נשק הם מגוונים. ארצות הברית סיפקה לה את טנקי "אברמס" הראשונים שלה מדגם M1A2, נגמ"שים, מטוס אימון מסוג T-6A, מסוקים וספינות סיור מהירות. צרפת סיפקה לעיראק מסוקים, אוקראינה סיפקה נגמ"שים, רוסיה סיפקה מסוקים מדגם Mi-17, וסרביה סיפקה לעיראק מטוס אימון נוסף. ממשלת עיראק הודיעה על כוונתה לרכוש מטוסי קרב מדגם F-16, אך חוזה לרכישתם טרם נחתם.

ההשקעה בבנייה מחדש של הצבא תעמוד למבחן מול האתגר של הנסיגה המתוכננת של כוחות ארצות הברית הנותרים משטחה, ששימשו ערובה לביטחון היום-יומי במדינה.

ערב הסעודית

כאשר נחתמה העסקה בשנת 2007 הייתה רכישת 72 מטוסי קרב מסוג "יורו פייטר טייפון" מבריטניה, ששווייה הכולל מוערך בכ-7.9 מיליארד דולר, עסקת הנשק המרשימה במזרח התיכון. בד בבד עם עסקת רכישתם של מטוסים מתקדמים אלה, הזמינה ערב הסעודית השבחות בעבור מטוסי הקרב שלה מדגם "טורנדו" ו-F-15S. מאז נוספו עסקות נוספות, בהן כאלה שיגמדו את עסקת ה"טייפון".

עסקה חשובה נוספת, לשיפור רחב היקף של המשמר הלאומי של ערב הסעודית, נחתמה באמצע שנת 2009. העסקה, בסכום הנאמד ב-2.2 מיליארד דולר, מתמקדת ברכישתם של סוגים שונים של כלי רכב משוריינים. תוכנית ההשבחה של המשמר הלאומי מתחלקת בין ארצות הברית ובין צרפת, ממנה הזמין המשמר הלאומי מערכות ארטילריה חדשות.

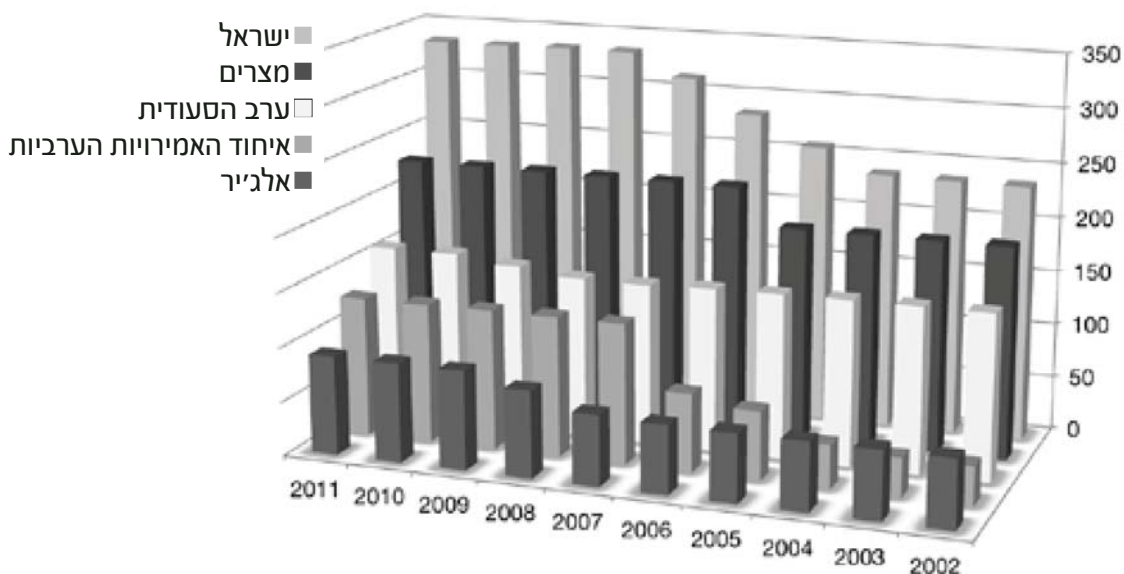
הזמנות נוספות של אמצעי לחימה על ידי ערב הסעודית כוללות עוד טנקים מדגם M1A2 מארצות הברית, וכן השבחות של טנקים קיימים – בעסקה של שלושה מיליארד דולר בקירוב. פרויקט זה כולל גם את הקמתו של מתקן רחב היקף להרכבתם של הטנקים בתחומי הממלכה.

בשלהי שנת 2010 אישר הממשל האמריקאי עקרונית את מכירתם של אמצעי לחימה נוספים לערב הסעודית בסכום הנאמד בשישים מיליארד דולר. בעסקה כלולים 84 מטוסי קרב חדשים מדגם F-15SA, השבחת מטוסי F-15S הקיימים במלאי הסעודי ומאות מסוקים בעבור כוחות היבשה הסעודיים והמשמר הלאומי הסעודי: מסוקי תקיפה מדגם "אפאצ'י" AH-64D, מסוקי תובלה "בלק הוק" UH-60M ומסוקי סיור קלים. אישורים עקרוניים אלה טרם הפכו לחוזים בפועל, אך הם מלמדים על כוונותיה של ערב הסעודית, וכן על נכונותה של ארצות הברית לתמוך בה.

סיכום

בתחום הרכש במזרח התיכון, בולטים שוקי הנשק במפרץ הפרסי, המושפעים מהאיום הנתפס כהולך וגדל – עוצמתה של איראן ושאיפותיה האזוריות. העובדה שכל המדינות לאורך המפרץ רכשו ופרסו סוללות "פטריוט" בעלות יכולות משופרות נגד טילים בליסטיים, מלמדת על חומרתו של האיום בעיניהן. עיראק משקיעה סכומי כסף נכבדים לשיקום צבאה מהיסוד, ואילו איראן, שאינה יכולה לרכוש נשק בשוק הפתוח, מסתמכת בעיקר על תעשייה מקומית. גם מדינות המגרב הערבי מתחמשות: אלג'יריה קולטת את רכישותיה מרוסיה ומאירופה, ומרוקו מותחת את משאביה המוגבלים לחידוש צבאה ברכש מארצות הברית ומאירופה.

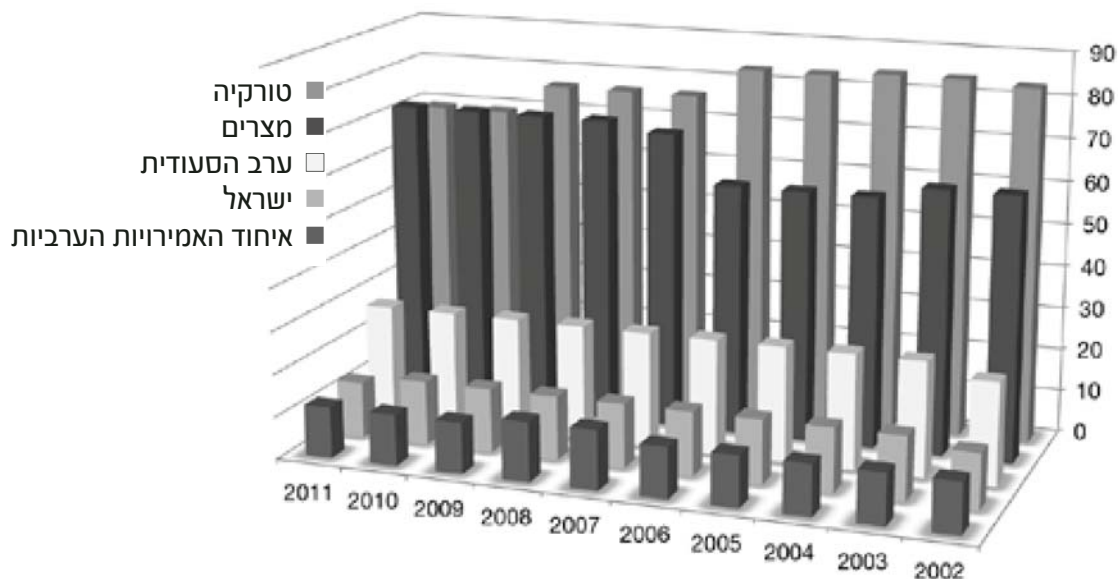
תרשים 1: מטוסי קרב מתקדמים

בסיס המידע של פרויקט המאזן הצבאי במזרח התיכון, המכון למחקרי ביטחון לאומי

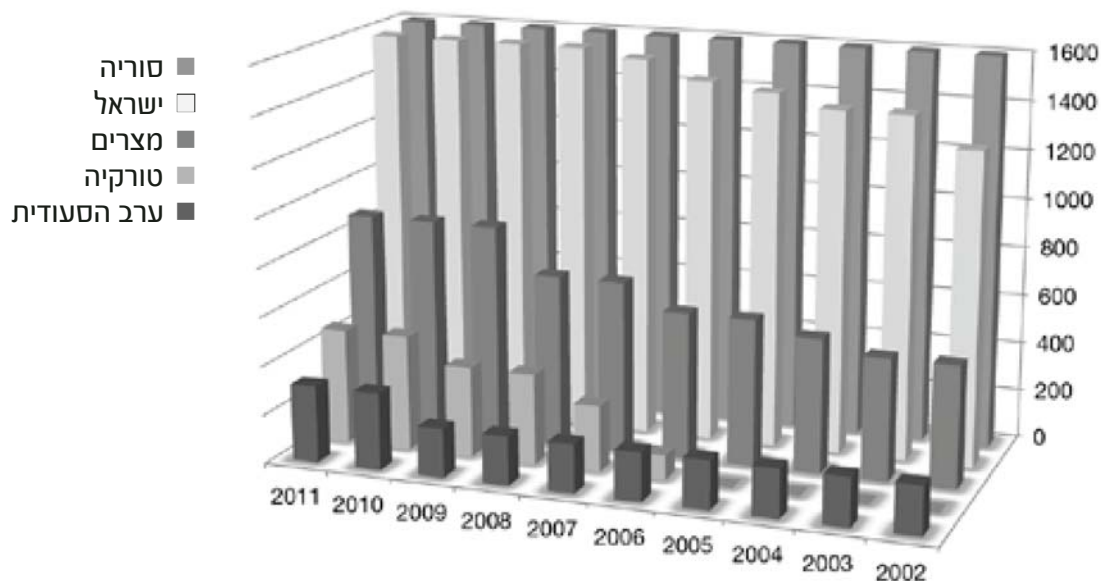
ישראל ממשיכה ליישם את הלקחים ממלחמת לבנון השנייה וממבצע "עופרת יצוקה". היא ממשיכה לרכוש מטוסי קרב מתקדמים ומטוסי פיקוח והתרעה מוקדמת ומרחיבה את יכולותיה הלווייניות. בד בבד, היא מאיצה את קצב הצטיידותו של צה"ל במערכות נגד טילים ובנגמ"שים וטנקים בעלי הגנה טובה יותר נגד טילי נ"ט.

תרשים 2: ספינות קרב

בסיס המידע של פרויקט המאזן הצבאי במזרח התיכון, המכון למחקרי ביטחון לאומי

תרשים 3: טנקים מתקדמים

בסיס המידע של פרויקט המאזן הצבאי במזרח התיכון, המכון למחקרי ביטחון לאומי

מרבית המדינות הערביות הלא-מלוכניות עוברות תמורות, כפועל יוצא מהאירועים האחרונים באזור. תמורות אלו כבר השפיעו בכמה מקרים על מבנה הפיקוד וכוחות הצבא באותן מדינות (כמו למשל בלוב, בסוריה ובתימן), וצפויות להשפיע על תוכניות קיימות ועתידיות במדינות אחרות (למשל, מצרים). עם זאת, ההתקוממויות שפקדו את המזרח התיכון לא הביאו עדיין לשינויים מהותיים במגמות העיקריות בתחום הרכש ברוב מדינות האזור, והוא צפוי להמשיך ולהיות שוק עיקרי לנשק. מדינות בעלות יכולת כלכלית במזרח התיכון ימשיכו לחמש את עצמן במערכות נשק מדויקות, במערכות התרעה אוויריות ובמערכות איסוף מודיעין. בו בזמן, איומי הטרור והגרילה, שמקורם הן בתוך מדינות האזור והן במדינות שכנות, יביאו להגברת חשיבותם של האמצעים ללחימה בטרור, של הגנות מפני רקטות וטילים ושל הגנה על מרכזי אוכלוסייה.